

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΧΩΡΙΚΟΥ 'ΕΞΕΥΓΕΝΙΣΜΟΥ' ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ: ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΟΥΣ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1995-2001

Μαλούτας Θ.

*Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Διευθυντής ΙΑΑΚ, ΕΚΚΕ*

1. Εισαγωγή

Ο 'εξευγενισμός' αστικών περιοχών (gentrification) έχει υποδειχθεί εδώ και πολλές δεκαετίες (βλ, για παράδειγμα, Glass 1989, Coing 1966, Smith & Williams 1986) ως σημαντική διαδικασία κοινωνικής και πολεοδομικής αναδιοργάνωσης στις μεγάλες μητροπόλεις της μετα-βιομηχανικής περιόδου. Αφορά την εισβολή νέων κατοίκων που ανήκουν σε υψηλές κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες σε κεντρικές περιοχές που είτε αποτελούσαν περιοχές κατοικίας εργατικών στρωμάτων ή/και φιλοξενούσαν παραγωγικές δραστηριότητες. Προϋπόθεση της εισβολής αυτής, εκτός από τη γενικότερη θετική επαναξιολόγηση της κεντρικότητας στον αστικό χώρο όσον αφορά την κατοικία, αποτελούν συνήθως παράγοντες όπως το αρχιτεκτονικό τοπικό μικροπεριβάλλον και η δυνατότητα παραγωγής μονάδων κατοικίας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (ενδιαφέρουσα θέα, ιδιότυπη εσωτερική διάταξη κλπ), αλλά και το μικτό (διαταξικό) και συχνά πολυπολιτισμικό κοινωνικό περιβάλλον.

Η σημασία και το εύρος του 'εξευγενισμού' συνδέεται με την ανάσχεση της ραγδαίας μεγέθυνσης που γνώρισαν οι μετα-βιομηχανικές μητροπόλεις σε προηγούμενες περιόδους και τη στροφή των βασικών μεταβολών που τις χαρακτηρίζουν στην εσωτερική αναδιοργάνωσή τους και την κοινωνική ανακατανομή των περιοχών κατοικίας τους και του κτηριακού τους αποθέματος.

Ιδιαίτερη άνθηση γνώρισαν οι πρακτικές 'εξευγενισμού' στις αγγλοσαξωνικές πόλεις, όπου η μετακίνηση των κοινωνικών ελίτ σε προαστιακές περιοχές κατοικίας κατά την περίοδο της βιομηχανικής ανάπτυξης δημιούργησε προϋποθέσεις μαζικής ανακατανομής των κεντρικών θέσεων που κατείχαν οι βιομηχανικές δραστηριότητες και οι εργατικές κατοικίες όταν άρχισε να φθίνει σταθερά η βιομηχανική δραστηριότητα και να αναζωογονούνται (και παράλληλα να ανατιμώνται) τα πρώην υποβαθμισμένα κέντρα των πόλεων.

Καθοριστικοί παράγοντες που τροφοδότησαν τις σχετικές διαδικασίες ήταν τόσο το επικερδές της ενασχόλησης του κατασκευαστικού και άλλου κεφαλαίου που μπορούσε να επενδυθεί σε αυτές, όσο και η ζήτηση κατοικιών στα αναβαθμιζόμενα κέντρα από κοινωνικές ομάδες και τύπους νοικοκυριών (μονομελή, μονογονεϊκά και νέα ζευγάρια) που δεν καλύπτονται από τον προαστιακό τρόπο ζωής που προσιδιάζει κυρίως σε πυρηνικές οικογένειες. Αποτελεί αντικείμενο συζήτησης το κατά πόσον το πρώτο ή το δεύτερο αποτελεί τον θεμελιακό παράγοντα ανάπτυξης των διαδικασιών 'εξευγενισμού'. Ωστόσο, και οι δύο αυτές παράμετροι είναι σημαντικές για τη μεγέθυνση του φαινομένου.

Αντικείμενο αυτού του κειμένου είναι η διερεύνηση της ύπαρξης ανάλογων διαδικασιών στην Αθήνα. Κατά καιρούς γίνεται λόγος για την ανάπτυξη του σχετικού φαινομένου με αναφορά στην Πλάκα, του Ψυρρή, το Βοτανικό, το Γκάζι κλπ. Οι αναπλάσεις πολύ περισσότερων κεντρικών κτηρίων σε σχέση με προηγούμενες δεκαετίες, οι αγγελίες που αφορούν την πώληση κατοικιών τύπου loft, και οι αλλαγές χρήσεων σε ευρείες περιοχές του κέντρου –έστω και αν δεν αφορούν πρωτίστως την κατοικία– έχουν δημιουργήσει την αίσθηση, τουλάχιστον, ότι η ελληνική πρωτεύουσα κινείται σε ρυθμούς 'εξευγενισμού' σε ότι αφορά σημαντικό μέρος των κεντρικών της περιοχών.

Ειδικότερη αναζήτηση στο πλαίσιο του παρόντος αποτελεί το κατά πόσον οι όποιες μεταβολές, που παραπέμπουν φαινομενικά ή πραγματικά σε διαδικασίες 'εξευγενισμού',

επιβεβαιώνονται και από στοιχεία τα οποία καταδεικνύουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην κοινωνική σύνθεση των περιοχών κατοικίας που συνδέονται με τις μεταβολές αυτές. Κεντρικό ερώτημα αποτελεί το κατά πόσον στις εν λόγω περιοχές εμφανίζεται σημαντική αύξηση των κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων που είναι συνήθως φορείς του 'εξευγενισμού' (καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες και, εν συνεχεία, ευρύτερες ανώτερες κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες). Ανάλογης σημασίας είναι και το ερώτημα κατά πόσον στις εν λόγω περιοχές εμφανίζεται μείωση των χαμηλότερων κοινωνικών ομάδων, καθώς μέρος της συζήτησης στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρεται στη διάκριση μεταξύ του 'εξευγενισμού' που είναι αποτέλεσμα *αντικατάστασης* (replacement) (Hamnett 2003) σε αντίθεση με τον 'εξευγενισμό' που συνεπάγεται την αναγκαστική μετακίνηση (displacement) (Slatter 2006) των υφιστάμενων κατοίκων που ανήκουν σε χαμηλές κοινωνικές ομάδες από νέους κατοίκους που ανήκουν σε υψηλές.

Η δομή του στοιχείου που επεξεργαστήκαμε για τη διερεύνηση αυτή (αναλυτικά στοιχεία μεταστεγάσεων για την περίοδο 1995-2001 που περιλαμβάνει η Απογραφή πληθυσμού της ΕΣΥΕ του 2001) επιτρέπει τον ενοπισμό του κοινωνικού προφίλ των νέων κατοίκων ακόμη και σε πολύ μικρές χωρικές ενότητες (απογραφικοί τομείς μεμέσο πληθυσμιακό μέγεθος κάτω από 1000 κατοίκους). Συνεπώς, επιτρέπει τη διερεύνηση του πρώτου ερωτήματος, δηλαδή του κατά πόσον υπάρχει 'εισβολή' ομάδων που συνήθως ηγούνται των διαδικασιών 'εξευγενισμού'. Δεν υπάρχει, όμως, δυνατότητα εντοπισμού του κοινωνικού προφίλ εκείνων που απεχώρησαν από ανάλογο μέγεθος περιοχές κατοικίας, με αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η απάντηση στο ερώτημα αν ο πιθανολογούμενος 'εξευγενισμός' οδήγησε και στην αναγκαστική μετατόπιση προηγούμενων κατοίκων περιορισμένων οικονομικών μέσων.

2. Βασικές τάσεις κοινωνικής αναδιαμόρφωσης των περιοχών κατοικίας της Αθήνας μέσω της στεγαστικής κινητικότητας 1995-2001

Έχω επιχειρηματολογήσει στο παρελθόν (Maloutas 2004) για τη σημασία της χαμηλής στεγαστικής κινητικότητας στη διαμόρφωση και αναπαραγωγή της κοινωνικής φυσιογνωμίας των περιοχών κατοικίας της Αθήνας. Το χαρακτηριστικό αυτό δεν αφορά μόνο την Αθήνα ή τις πόλεις της νότιας Ευρώπης, αλλά τις περισσότερες αστικές περιοχές του πλανήτη σε αντίθεση κυρίως με τις πόλεις των ΗΠΑ, του Καναδά και της Αυστραλίας που παρουσιάζουν στεγαστική μετακίνηση της τάξης του 20% ετησίως (οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες δεν φθάνουν ούτε το μισό, ενώ οι ισπανικές και πορτογαλικές πόλεις κυμαίνονται κοντά στο 4%). Ο 'εξευγενισμός', ωστόσο, συνδέεται εξ'ορισμού με τη στεγαστική κινητικότητα, αφού αυτή αποτελεί προϋπόθεσή του με την έννοια ότι προκύπτει από τη μετακίνηση μελών υψηλών κοινωνικών ομάδων σε περιοχές όπου κυριαρχούν χαμηλές.

Έτσι, η πρώτη προσέγγιση των διαδικασιών 'εξευγενισμού' αφορά τη γενική μορφή και δυναμική των μεταβολών που επέφερε η στεγαστική κινητικότητα κατά την εν λόγω περίοδο στην Αθήνα ως πλαίσιο μέσα στο οποίο εγγράφονται και οι μετακινήσεις που ενδεχομένως τροφοδοτούν διαδικασίες 'εξευγενισμού'.

Στο διάγραμμα 1 παρουσιάζονται συγκριτικά τα ποσοστά της υψηλότερης κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας (ΚΕΚ) σε 56 τύπους περιοχών κατοικίας. Οι τύποι αυτοί προέκυψαν από την ομαδοποίηση των απογραφικών τομέων (ΑΤ) με ενεργό πληθυσμό τουλάχιστον 50 ατόμων (περίπου 3500 τέτοιοι ΑΤ στην Αττική) βάσει των σημαντικών ΚΕΚ που απαρτίζουν τον ενεργό πληθυσμό τους και τη γεωγραφική θέση τους στην Αττική σε σχέση με τα κέντρα των Δήμων Αθηναίων και Πειραιώς. Η ομαδοποίηση έγινε με χρήση μιας ιεραρχικής ταξινομικής ανάλυσης και αφορά το έτος απογραφής 2001. Τα ποσοστά σε κάθε τύπο αφορούν αφενός εκείνο της υψηλότερης ΚΕΚ κατά το 2001 και, αφετέρου, το ποσοστό της ίδιας ΚΕΚ μεταξύ εκείνων που εγκαταστάθηκαν στους ΑΤ του συγκεκριμένου τύπου κατά την περίοδο 1995-2001. Οι ΚΕΚ που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση είναι οι εννέα κατηγορίες απασχολούμενων της κοινωνικοοικονομικής ταξινόμησης European Socio-economic Classes (EseC) (πίνακας 1) που προωθούνται ως πρότυπο ταξικής κατηγοριοποίησης για την ΕΕ των 25 (Harrison, E. &

Rose2006, Leiulfsrud, H., Bison, I. & Jensberg, H. 2005, Maloutas forthcoming a).

Πίνακας 1. Οι 10 βασικές κοινωνικοοικονομικές τάξεις του προτύπου κατηγοριοποίησης ESeC (European Socio-economic Classes)

	ESeC Class
1	Μεγάλοι εργοδότες, υψηλού επιπέδου ελεύθεροι επαγγελματίες και διοικητικά στελέχη
2	Χαμηλού επιπέδου ελεύθεροι επαγγελματίες και διοικητικά στελέχη και υψηλού επιπέδου τεχνικοί και επόπτες
3	Ενδιάμεσα επαγγέλματα
4	Μικροεργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι επαγγελματίες (εκτός αγροτών)
5	Μικροεργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα
6	Χαμηλού επιπέδου τεχνικοί και επόπτες
7	Χαμηλές θέσεις υπαλλήλων γραφείου, παροχής υπηρεσιών και πωλήσεων
8	Χαμηλές θέσεις τεχνιτών
9	Θέσεις ανειδίκευτης εργασίας
10	Άτομα που δεν εργάστηκαν ποτέ και μακροχρόνια άνεργοι

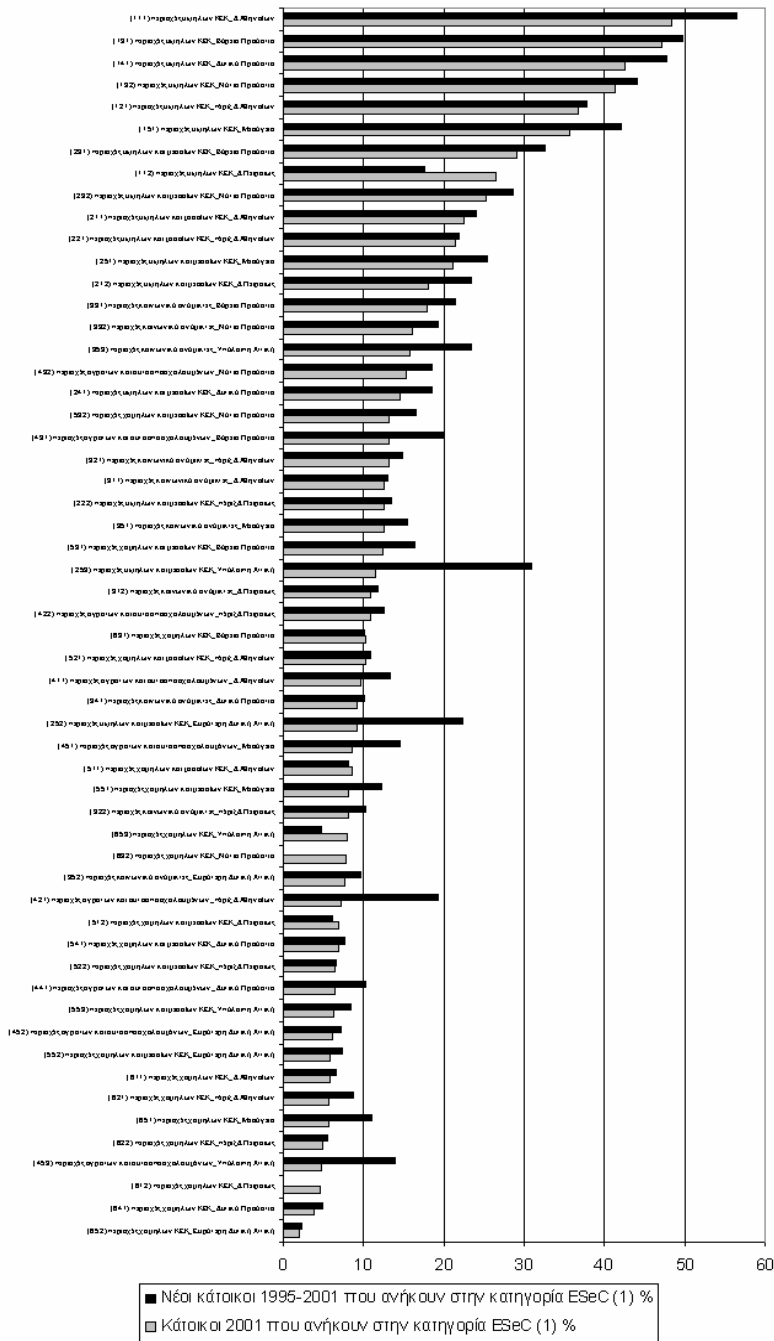
Πηγή: Harrison and Rose (2006: 5).

Από το διάγραμμα 1 προκύπτει ότι το ποσοστό των νέων κατοίκων της περιόδου 1995-2001, που ανήκουν στην υψηλότερη ΚΕΚ, υπερτερεί εκείνου του συνόλου των κατοίκων που ανήκαν στην ίδια ΚΕΚ το 2001. Αυτό οφείλεται, αφενός, στη μεγαλύτερη στεγαστική κινητικότητα των υψηλότερων επαγγελματιών κατηγοριών, και, αφετέρου, στη μεγέθυνσή τους κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Το διάγραμμα δεν επιτρέπει την εμπεριστατωμένη αξιολόγηση των επιπτώσεων της στεγαστικής κινητικότητας της συγκεκριμένης ΚΕΚ όσον αφορά το επίπεδο του στεγαστικού διαχωρισμού στην Αθήνα συνολικά. Δείχνει, ωστόσο, ότι στις περιοχές όπου το ποσοστό των υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων ήταν ήδη υψηλό, η τάση είναι αυτό να ενδυναμώνεται περαιτέρω από τους κατοίκους της ίδιας κατηγορίας, ενώ στον αντίποδα (δηλαδή στις περιοχές όπου το ποσοστό της κατηγορίας ήταν σχετικά χαμηλό) η μεταβολή του μοιάζει πιο περιορισμένη. Επικεντρώνοντας την προσοχή στις περιοχές όπου σημειώνεται η μεγαλύτερη ποσοσταία εισόδος νέων κατοίκων που ανήκουν στην υψηλότερη ΚΕΚ, βλέπουμε ότι αυτό συμβαίνει συστηματικά και ανεξαιρέτως σε περιοχές μακριά από το κέντρο της Αθήνας και του Πειραιά και ιδιαίτερα στις πλέον απομακρυσμένες από αυτά προαστιακές περιοχές. Αντιθέτως, παρατηρούμε ότι οι πολύ λιγότερες περιπτώσεις περιοχών όπου η υψηλότερη ΚΕΚ παρουσιάζεται με μειωμένο ποσοστό μεταξύ των νέων κατοίκων της ανήκουν στα δύο κέντρα, και ειδικότερα σε κεντρικές περιοχές όπου κυριαρχεί σχετικά η παρουσία των χαμηλών και χαμηλών-μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων.

Οι πιο πάνω παρατηρήσεις δεν παρέχουν καμία θετική ένδειξη για την ύπαρξη διαδικασιών 'εξευγενισμού', οι οποίες θα σηματοδοτούνταν από την αύξηση της υψηλότερης ΚΕΚ σε ορισμένες κεντρικές περιοχές κατοικίας, και ειδικότερα σε περιοχές όπου κυριαρχούν χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.

Ωστόσο, οι διαπιστώσεις αυτές μπορεί να προκαλούνται από την κυριαρχία των δύο βασικών τάσεων κοινωνικής ανακατανομής των περιοχών κατοικίας στην Αθήνα, οι οποίες σχετίζονται αμέσως με τη στεγαστική κινητικότητα. Αυτές είναι, αφενός, η διαρκής, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, μετατόπιση του κέντρου βάρους των υψηλότερων ΚΕΚ από το κέντρο προς τα προάστια (Μαλούτας, Εμμανουήλ, Παντελίδου 2006) και, αφετέρου, η ιδιότυπη επίπτωση της μαζικής εισόδου μεταναστών στο στεγαστικό διαχωρισμό, δηλαδή η μείωση των δεικτών διαχωρισμού (Arapoglou 2006, Maloutas forthcoming b) που φαίνεται ότι αποτελεί και γενικότερο χαρακτηριστικό των μεγάλων πόλεων της νότιας Ευρώπης (Arbaci forthcoming).

Διάγραμμα 1: Ποσοστό καισίκων του 2001 και νέων καισίκων 1995-2001 που ανήκουν στην υψηλότερη ΚΕΚ ανά τύπο περιοχής κατοικίας

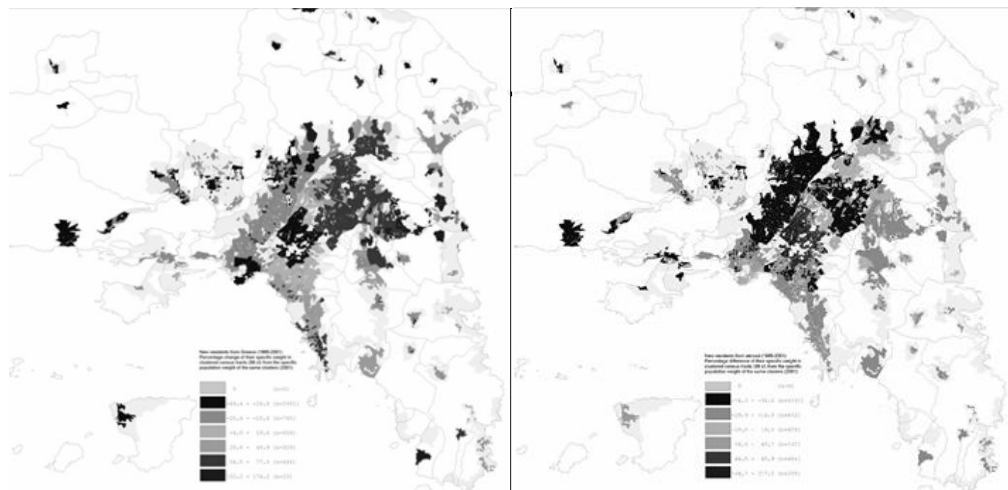
Η μείωση του στεγαστικού διαχωρισμού ως αποτέλεσμα της εισόδου των μεταναστών συνδέεται με το γεγονός ότι ο κύριος όγκος του στεγάστηκε στο πλέον προσιτό απόθεμα κατοικιών, δηλαδή στα υποβαθμισμένα και ιδιωτικά ενοικιαζόμενα μικρά διαμερίσματα του κέντρου συμβιώνοντας κυρίως με μεσαία κοινωνικά στρώματα και όχι στις περιοχές των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων όπου δεν υπάρχουν μαζικά διαθέσιμες προς ενοίκιαση κατοικίες στα μέτρα των μεταναστών. Η χωρική κατανομή του διαθέσιμου και προσιτού αποθέματος κατοικιών και η προτίμηση των μεταναστών για κεντρική θέση της κατοικίας, ιδιαίτερα αφού η εργασία τους δεν είναι συνήθως εξασφαλισμένη, οδήγησαν τελικώς στη μαζική εισροή τους στις κεντρικές περιοχές της πόλης σε μια διαδικασία χωρικά αντίστροφη με τη μετατόπιση των γηγενών προς περιφερειακότερες περιοχές κατοικίας (πίνακας 2).

Πίνακας 2. Ποσοστιαία διαφορά του ποσοστού γηγενών και μεταναστών που μεταστεγάστηκαν κατά την περίοδο 1995-2001 σε διάφορους τύπους περιοχής κατοικίας από το ειδικό πληθυσμιακό βάρος της κάθε περιοχής

Κοινωνικοί και χωρικοί τύποι περιοχής κατοικίας	πληθυσμιακό ειδικό βάρος (2001) (1)	Ειδικό βάρος μεταστεγασθέντων μεταναστών/(1)	Ειδικό βάρος μεταστεγασθέντων γηγενών/(1)
(611) χαμηλές ΚΕΚ_Δήμος Αθηναίων	0.4	217.1	-44.9
(511) χαμηλές και μεσαίες ΚΕΚ_Δήμος Αθηναίων	5.4	146.7	-38.6
(311) κοινωνικά μικτές περιοχές_Δήμος Αθηναίων	7.6	85.9	-35.2
(111) υψηλές ΚΕΚ_Δήμος Αθηναίων	0.2	72.5	-26.8
(211) υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ_Δήμος Αθηναίων	3.5	66.0	-29.7
(652) χαμηλές ΚΕΚ_απομακρυσμένη δυτική περιφέρεια	0.9	49.7	-15.0
(112) υψηλές ΚΕΚ_Δήμος Πειραιώς	0.0	38.6	-34.7
(621) χαμηλές ΚΕΚ _γύρω από το Δήμο Αθηναίων	0.2	36.9	-10.6
(512) χαμηλές και μεσαίες ΚΕΚ _ Δήμος Πειραιώς	1.6	31.6	-37.8
(353) κοινωνικά μικτές περιοχές_ λοιπή απομακρυσμένη περιφέρεια	0.1	27.3	56.1
(132) υψηλές ΚΕΚ_νότια προάστια	1.1	26.8	74.3
(651) χαμηλές ΚΕΚ _απομακρυσμένη ανατολική περιφέρεια	0.3	23.5	-22.0
(453) περιοχές αγροτών και μικροεπαγγελματιών_ λοιπή απομακρυσμένη περιφέρεια	0.9	22.2	-41.7
(622) χαμηλές ΚΕΚ _γύρω από το Δήμο Πειραιώς	0.6	16.6	-22.9
(312) κοινωνικά μικτές περιοχές_ Δήμος Πειραιώς	1.4	10.1	-41.6
(612) χαμηλές ΚΕΚ _ Δήμος Πειραιώς	0.2	9.9	-31.8
(432) περιοχές αγροτών και μικροεπαγγελματιών _ νότια προάστια	0.1	8.6	48.9
(553) χαμηλές και μεσαίες ΚΕΚ _ λοιπή απομακρυσμένη περιφέρεια	0.3	6.2	-28.7
(521) χαμηλές και μεσαίες ΚΕΚ _ γύρω από το Δήμο Αθηναίων	5.3	2.3	5.3
(131) υψηλές ΚΕΚ _βόρεια προάστια	3.9	1.9	71.3

Πηγή: ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ 2005.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 2, όπου περιλαμβάνονται οι τύποι περιοχής κατοικίας στην Αττική στους οποίους το ποσοστό των μεταναστών που εγκαταστάθηκε υπήρξε μεγαλύτερο από το ειδικό πληθυσμιακό βάρος τους, οι μετανάστες κατευθύνθηκαν στις κεντρικές περιοχές (και

Χάρτες 1 & 2. Τάσεις μεταστέγασης του γηγενούς και μεταναστευτικού πληθυσμού την περίοδο 1995-2001 στην Αττική

κατά πρώτο λόγο στο Δήμο Αθηναίων) και, κυρίως, στις χαμηλές έως και μικτές μεταξύ αυτών από άποψη κοινωνικής φυσιογνωμίας. Η χωρικά αντίστροφη τάση μεταστέγασης των γηγενών εμφανίζεται στον ίδιο πίνακα και στους χάρτες 1 και 2.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι περιοχές που είναι υποψήφιες 'εξευγενισμού' (δηλαδή κεντρικές περιοχές όπου κυριαρχούν τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα ή έστω είναι μικτές) δεν φαίνονται να προσελκύουν τις μεταστεγάσεις γηγενών (μεταξύ των οποίων υποθέτουμε ότι συμπεριλαμβάνονται και οι ομάδες-φορείς του 'εξευγενισμού') αλλά προσελκύουν, αντίθετα, τους χαμηλού επαγγελματικού προφίλ και περιορισμένων οικονομικών μέσων μετανάστες.

3. Τα χωρικά σχήματα μεταστέγασης των πιθανολογούμενων 'εξευγενιστών'

Τα δεδομένα που εξετάσαμε μέχρις εδώ δείχνουν ότι δεν υπάρχει στην Αθήνα κάποια σημαντική τάση 'εξευγενισμού' που θα γινόταν αντιληπτή από την εισροή 'εξευγενιστών' σε συγκεκριμένου τύπου περιοχές. Στην παρούσα ενότητα θα υποθέσουμε ότι οι διαδικασίες 'εξευγενισμού' είναι λιγότερο ορατές επειδή είναι ενδεχομένως σε συγκριτικά πρώιμο στάδιο και αφορούν μόνο μια μικρή μερίδα των υψηλότερων κοινωνικών κατηγοριών. Είναι γνωστό από άλλες πόλεις όπου οι σχετικές διαδικασίες έχουν αναπτυχθεί εδώ και δεκαετίες ότι υπάρχουν συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες που πρωτοπορούν σε αυτές, με προεξάρχοντες τους καλλιτέχνες και τους αρχιτέκτονες. Οι ομάδες αυτές επενδύουν μετακινούμενες σε ορισμένες κεντρικές υποβαθμισμένες περιοχές. Με την επένδυσή τους τις αναδεικνύουν και ακολουθούνται από μαζικότερες επενδύσεις των υπόλοιπων υψηλών ΚΕΚ και ιδιαίτερως εκείων με τη μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη. Στη συνέχεια διερευνούμε κατά πόσον οι συγκεκριμένες ομάδες (αφενός οι καλλιτέχνες και αρχιτέκτονες και, αφετέρου, τα διευθυντικά στελέχη, οι γιατροί, οι δικηγόροι και οι καθηγητές πανεπιστημίου) παρουσίασαν τάσεις μεταστέγασης την περίοδο 1995-2001 που να αφήνουν υπόνοιες ότι σχετίζονται με διαδικασίες εξευγενισμού.

Οι πίνακες 3 και 4 δείχνουν ότι οι χωρικοί προσανατολισμοί μεταστέγασης των

Η γεωγραφία των χωροκοινωνικών μεταβολών και ανισοτήτων στη σύγχρονη Ελληνική πόλη

συγκεκριμένων ομάδων δεν παραπέμπουν σε διαδικασίες 'εξευγενισμού'. Η βασική τάση που διαφαίνεται είναι εκείνη της ενδυνάμωσης της παρουσίας τους στις περιοχές των υψηλών και υψηλών-μεσαίων στρωμάτων, όπου το 2001 συγκεντρωνόταν το 51% των καλλιτεχνών και αρχιτεκτόνων και το 60% των άλλων υπό συζήτηση υψηλών ΚΕΚ (πίνακας 3) δηλαδή μια συγκέντρωση σχεδόν διπλάσια αυτής που αντιστοιχεί στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού.

Πίνακας 3. Κατανομή των διευθυντικών στελεχών, γιατρών, νομικών, καθηγητών και των καλλιτεχνών, αρχιτεκτόνων σε μια αδρή κοινωνική τυπολογία περιοχών κατοικίας μεταξύ του συνόλου των κατοίκων (2001)

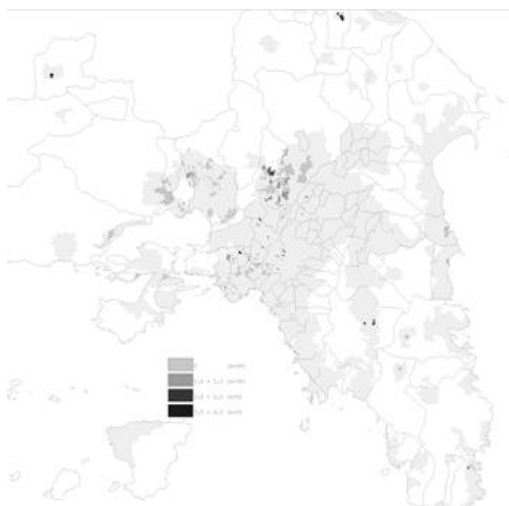
Σύνολο κατοίκων (2001)	σύνολο	%	διευθυντικά στελέχη, γιατροί, νομικοί, καθηγητές	%	αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες	%
σύνολο	1429025	100.0	51344	100.0	23613	100.0
περιοχές υψηλών και υψηλών-μεσαίων κατηγοριών	418289	29.3	30790	60.0	12093	51.2
περιοχές κοινωνικά μικτές	453593	31.7	12176	23.7	6573	27.8
περιοχές αγροτών και μικροεπαγγελματιών	53399	3.7	857	1.7	352	1.5
περιοχές χαμηλών και χαμηλών-μεσαίων κατηγοριών	443281	31.0	7033	13.7	4275	18.1
περιοχές χαμηλών κατηγοριών	60463	4.2	488	1.0	320	1.4

Πηγή: ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ 2005.

Πίνακας 4. Κατανομή των διευθυντικών στελεχών, γιατρών, νομικών, καθηγητών και των καλλιτεχνών, αρχιτεκτόνων σε μια αδρή κοινωνική τυπολογία περιοχών κατοικίας μεταξύ των μεταστεγασθέντων σε αυτές κατά την περίοδο 1995-2001

Νέοι κάτοικοι (1995-2001)	σύνολο	%	διευθυντικά στελέχη, γιατροί, νομικοί, καθηγητές	%	αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες	%
σύνολο	142691	100.0	6027	100.0	2379	100.0
περιοχές υψηλών και υψηλών-μεσαίων κατηγοριών	50116	35.1	4163	69.1	1364	57.3
περιοχές κοινωνικά μικτές	42683	29.9	1154	19.1	585	24.6
περιοχές αγροτών και μικροεπαγγελματιών	4256	3.0	110	1.8	43	1.8
περιοχές χαμηλών και χαμηλών-μεσαίων κατηγοριών	40352	28.3	562	9.3	335	14.1
περιοχές χαμηλών κατηγοριών	5284	3.7	38	0.6	52	2.2

Πηγή: ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ 2005.

Χάρτης 3. Διευθυντικά στελέχη, γιατροί, νομικοί, καθηγητές και των καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες μεταστεγασθέντες κατά την περίοδο 1995-2001 σε περιοχές κατοικίας όπου κυριαρχούν οι χαμηλές κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες

Η τάση ενδυνάμωσης προκύπτει από το γεγονός ότι μεταξύ των μεταστεγαζομένων της περιόδου 1995-2001 που ανήκουν στις δύο αυτές ομάδες το ποσοστό που κατευθύνθηκε προς τις περιοχές των υψηλών και υψηλών-μεσαίων ΚΕΚ ήταν υψηλότερο της συγκέντρωσής τους κατά το 2001, ήτοι 57,3% και 69,1% αντιστοίχως.

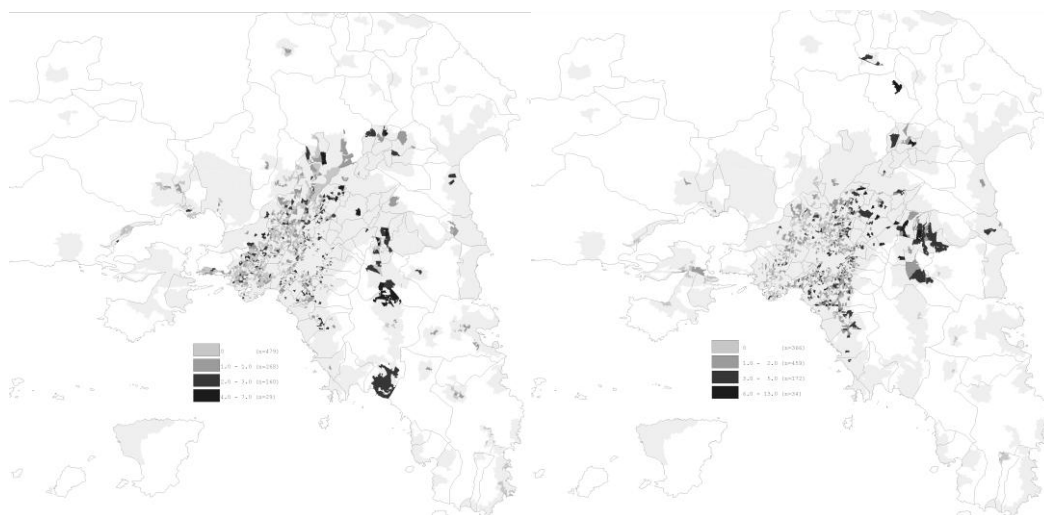
Παράλληλα, εμφανίζεται μια μικρή αύξηση του ποσοστού των δύο αυτών ομάδων μεταξύ των προσφάτως μεταστεγασθέντων στις περιοχές αγροτών και μικροεπαγγελματιών (οι οποίες όμως λόγω της θέσης τους στην περιφέρεια της πόλης δεν σχετίζονται με διαδικασίες 'εξευγενισμού'), αλλά και στις περιοχές των χαμηλών ΚΕΚ, ιδιαίτερο όσον αφορά την ομάδα των καλλιτεχνών και αρχιτεκτόνων. Η τελευταία αυτή επισήμανση θα μπορούσε να αποδοθεί σε διαδικασίες 'εξευγενισμού', αλλά το ειδικό της βάρος είναι πολύ μικρό αφού αφορά μόνο 52 άτομα / μεταστεγάσεις σε χρονικό βάθος μιας εξαετίας. Παράλληλα, η χωρική συγκέντρωση των μεταστεγάσεων αυτών είναι πολύ περιορισμένη (χάρτης 3) καθώς ένα μόνο μέρος τους αφορά κεντρικές περιοχές και κανένας απογραφικός τομέας δεν συγκεντρώνει περισσότερες από τέσσερις μεταστεγάσεις που να αφορούν αυτές τις δύο ομάδες.

Επίλογος

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι διαδικασίες 'εξευγενισμού' κεντρικών περιοχών στην Αθήνα δεν έχουν αφήσει κάποιο σημαντικό αποτύπωμα που να φαίνεται μέσα από την ανάδιταξη της κοινωνικής φυσιολογίας κάποιων κεντρικών περιοχών κατοικίας. Ο τρόπος με τον οποίο διερευνήσαμε την αρχική υπόθεση δεν οδηγεί, ωστόσο, στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχουν σχετικές διαδικασίες, αλλά ότι δεν έχουν (εφόσον υπάρχουν) την ανάλογη δομή με τα κλασικά υποδείγματα 'εξευγενισμού' (όπου εκτενείς εκτάσεις σε κεντρικές περιοχές, συνήθως πρώην βιομηχανικές, αποδίδονται μετά από σημαντικές παρεμβάσεις σε νέες χρήσεις μεταξύ των οποίων και σε κατοικία για υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ) η οποία θα είχε οδηγήσει σε εντοπίσιμα αποτελέσματα.

Η απουσία διαδικασιών 'εξευγενισμού' κλασικού υποδείγματος δεν σημαίνει ότι στην Αθήνα δεν αναβαθμίζεται και δεν αναοριοθετείται κοινωνικά η κεντρικότητα. Οι νέες χρήσεις σε πρώην υποβαθμισμένες περιοχές του κέντρου (έστω και αν σχετίζονται σχεδόν αποκλειστικά με την αναψυχή και τον πολιτισμό) και οι μεγάλες επενδύσεις σε κυκλοφοριακές / συγκοινωνιακές υποδομές αποτελούν σημαντικές παραμέτρους αναοριοθέτησης της αξίας της κεντρικότητας, και ως προς την κατοικία. Δεδομένης, όμως, της δομής του στεγαστικού αποθέματος και της απουσίας μεγάλης κλίμακας οικιστικών παρεμβάσεων, η 'εισβολή' των ομάδων-φορέων 'εξευγενισμού' είναι πολύ λιγότερο χωρικά συγκεντρωμένη (χάρτες 4 και 5).

Αυτό σημαίνει ότι η αναζήτηση των ισοδύναμων διαδικασιών με τις κλασικές διαδικασίες 'εξευγενισμού' στην Αθήνα πρέπει να αναζητηθούν σε μεγαλύτερη κλίμακα. Σε κλίμακα μεμονωμένων δρόμων ή ακόμη και μεμονωμένων κτηρίων, όπου η 'εισβολή' εκπροσώπων των ομάδων-φορέων 'εξευγενισμού' μπορεί να αντικαθιστά ή/και να μετατοπίζει αναγκαστικά εκπροσώπους χαμηλότερων ΚΕΚ από περιοχές που δεν ήταν κατ'ανάγκη κυριαρχούμενες από αυτά τα στρώματα.

Χάρτες 4 & 5. Διευθυντικά στελέχη, γιατροί, νομικοί, καθηγητές και των καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες μεταστεγασθέντες κατά την περίοδο 1995-2001 α) σε περιοχές κατοικίας όπου κυριαρχούν οι χαμηλές και χαμηλές-μεσαίες κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες και β) σε κοινωνικά μικτές περιοχές κατοικίας

Η αναβαθμισμένη κεντρικότητα στην Αθήνα πρέπει να λειτουργεί με μοχλό τις συγκοινωνιακές και άλλες επενδύσεις στην ευρύτερη περιοχή του κέντρου και, χωρικά, να διευρύνει εκείνες τις περιοχές που ποτέ δεν έπαψαν να θεωρούνται προνομιούχες προσθέτοντας διαρκώς νέες όμορες ζώνες αλλά και πιο απομακρυσμένες νησίδες με κάποια θετικά τοπικά χαρακτηριστικά. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι διαδικασίες 'εξευγενισμού' σε αυτή τη μικροκλίμακα αφορούν μικροπεριοχές και μικροπεριβάλλοντα με ελκυστικά χαρακτηριστικά, όπου βρίσκονταν χαμηλά κοινωνικά στρώματα λόγω της σταθερότητας της ιδιοκατοίκησης και άλλων τοπικών παραγόντων, τα οποία εποφθαλμιούν πλέον και σταδιακά καταλαμβάνουν υψηλότερες. Ένα είδος φράγματος στις διαδικασίες αυτές πρέπει να αποτελεί η πολυκατοικία της αντιπαροχής η οποία έχει ήδη εξασφαλίσει την πιο προσιτή ενοικιαζόμενη κατοικία στα μικρά διαμερίσματα των χαμηλότερων ορόφων της και η οποία, ανάλογα και με τα χαρακτηριστικά της μικροπεριοχής της, μπορεί είτε να διευρύνει το φάσμα του κάθετου κοινωνικού διαχωρισμού στο εσωτερικό της (Maloutas, Karadimitriou 2001) με επενδύσεις ανακατασκευής στους υψηλότερους ορόφους, είτε να υποβαθμιστεί συνολικότερα. Σε κάθε περίπτωση πάντως, οι διαδικασίες 'εξευγενισμού', όπως υποθέτουμε ότι συμβαίνουν, δεν μοιάζουν να απειλούν άμεσα τον κοινωνικά μικτό χαρακτήρα των περισσότερων κεντρικών περιοχών της πόλης ακριβώς επειδή υπάρχει μεγάλο υπόθεμα υποβαθμισμένων και όχι εύκολα αναβαθμισιμων κατοικιών στην ευρύτερη περιοχή του κέντρου.

Βιβλιογραφία

Arapoglou, V.P. (2006) Immigration, segregation and urban development in Athens: The relevance of the LA debate for southern European metropolises. *The Greek Review of Social Research*, C 121: 11-38.

Arbaci, S. (forthcoming) (Re)Viewing Ethnic Residential Segregation in Southern European Cities: Housing and Urban Regimes as Mechanisms of Marginalisation. *Housing Studies*.

Coing, H. (1966) *Rénovation urbaine et changement social*. Paris: Les Éditions Ouvrières.

Glass, R. (1989) *Cliches of Urban Doom*. Oxford: Blackwell.

Hamnett, C. (2003) 'Gentrification and the Middle Class Remaking of Inner London 1961-2001', *Urban Studies* 40 (12): 2401-26.

Harrison, E. & Rose, D. (2006) *The European Socio-economic Classification (ESeC)*. Draft User Guide, [online] Available at <http://www.iser.essex.ac.uk/ecec/nsi/key/>.

Leiulfstrud, H., Bison, I. & Jensberg, H. (2005) *Social class in Europe*. European Social Survey 2002/3 report, [online] Available at <http://ess.nsd.no/files/2003/ESS1SocialClass.doc>.

Maloutas, T. (2004) Segregation and residential mobility. Socially entrapped social mobility and its impact on segregation in Athens. *European Urban and Regional Studies* 11/2, 171-187.

Maloutas, T. (forthcoming a) Socio-economic classification models and contextual difference. A look at the European Socio-economic Classes (ESeC) from a South European angle. *South European Society and Politics*.

Maloutas, T. (forthcoming b) Segregation, social polarisation and immigration in Athens during the 1990s: Theoretical expectations and contextual difference. *International Journal of Urban and Regional Research*.

Maloutas, T. and Karadimitriou, N. (2001) 'Vertical Social Differentiation in Athens. Alternative or Complement to Urban Segregation?', *International Journal of Urban and Regional Research* 25 (4): 699-716.

Μαλούτας, Θ., Εμμανουήλ, Δ., Παντελίδου, Μ. (2006) Αθήνα. Κοινωνικές δομές, πρακτικές και αντιλήψεις: Νέες παράμετροι και τάσεις μεταβολής 1980-2000. Αθήνα: ΕΚΚΕ (σειρά Μελέτες-Έρευνες ΕΚΚΕ, 2).

Slater, T. (2006) The eviction of critical perspectives from gentrification discourse. *International Journal of Urban and Regional Research*, 30/4, 737-757.

Smith, N. and Williams, P. (eds) (1986) *Gentrification of the city*. Boston: Allen & Unwin.

ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ (2005) Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991-2001. Εφαρμογή βάσης δεδομένων και χαρτογραφίας.